

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Алефиренко, Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 282 с.
2. Шкраба, І. Р. Слоўнік безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.

М. Р. Гарбачык

Брэст, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна

СЛОВЫ З НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫМ КАМПАНЕНТАМ ЯК СІСТЭМНАЯ З’ЯВА Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Мова – унікальная знакавая сістэма, універсальны сродак зносін. Яна захоўвае адзінства народа ў гістарычнай змене пакаленняў і грамадскіх фармацый, аб’ядноўваючы людзей у часе, геаграфічнай і сацыяльнай прасторы. Мова цесна звязана з культурай народа, з’яўляецца галоўным сродкам выражэння нацыянальнай культуры. У слоўнікавым складзе любой мовы ці яго нацыянальнага варыянта даследчыкі выдзяляюць пэўныя групы лексікі, якія найбольш ярка выражаюць нацыянальную спецыфіку: рэаліі, якія адлюстроўваюць асаблівасці прыродна-геаграфічнага асяроддзя, матэрыяльнай і духоўнай культуры, быту, звычаяў, традыцый і інш.

Мовазнаўцы сцвярджаюць, што паняццёвы рад многіх моўных груп і асобных іх моўных адзінак адлюстроўвае пэўную нацыянальна-спецыфічную інфармацыю, якая можа быць зразумелай толькі для пэўнай нацыянальна-культурнай супольнасці людзей ці прыблізна растлумачана праз іншую мову. Нацыянальна-семантычныя адзінкі прысутнічаюць на імпліцытным узроўні лексічнага фону. У такім выпадку раўназначныя лексічныя адзінкі могуць разыходзіцца ў семантычным аб’ёме слова ў носьбітаў пэўнай мовы. Пад нацыянальна-культурным кампанентам мовы разумеюцца пэўныя рысы канкрэтнай мовы, якія не ўласцівы для абазначэння якіх-небудзь прадметаў у іншай мове, што ствараюцца на працягу доўгага часу шляхам фарміравання традыцый і каштоўнасцей пэўнай лінгвакультурнай групы людзей.

Даследчыкі адзначаюць, што словы з культурна-спецыфічным значэннем адлюстроўваюць не толькі лад жыцця, характэрны для моўнага калектыву, але і вобраз мыслення (А. Вяжбіцкая, С. Тэр-Мінасава).

У аснове семантычных сістэм розных моў ляжаць паняццёвыя сістэмы, сфарміраваныя ў свядомасці прадстаўнікоў той ці іншай лінгвакультурнай супольнасці. У лінгвістычных даследаваннях часта

адзначаецца значымасць універсальных, агульначалавечых фактараў для фарміравання той ці іншай лінгвакультурнай супольнасці. Вучоныя адзінадушна сцвярджаюць, што пры ўсіх агульных умовах у жыцці кожнага народа прысутнічаюць уласцівыя яму спецыфічныя рэаліі культуры, быту, асяроддзя, якім у іншай культуры (і паняццёвай сістэме) адпавядаюць поўныя ці частковыя прабелы (Г. Тамахін, М. Нікіцін, Г. Калшанскі, С. Тэр-Мінасава і інш).

Для абазначэння такіх культурна-спецыфічных рэалій існуе мноства тэрмінаў: безэквівалентная лексіка, не поўна эквівалентная лексіка, рэаліі, лакуны, фонавая лексіка, нацыянальна-слоўныя вобразы, экзатычная лексіка, культурэмы, словы з нацыянальна-культурным кампанентам, культурна-гістарычны кампанент, ключавыя словы культуры, культурныя канцэпты, словы з культурным кампанентам канатацыйнага характару. Аднак усе вучоныя сцвярджаюць, што семантычныя сістэмы розных моў і асобныя элементы гэтых сістэм утрымліваюць несупадаючыя элементы, пэўную спецыфічную інфармацыю, вядомую толькі для данай нацыянальна-культурнай супольнасці людзей. Нацыянальна-культурны кампанент семантыкі разглядаецца па-рознаму: як унутраная форма мовы (В. Гумбальт), як катэгарызацыя свету моўнымі сродкамі (Э. Сэпір, Б. Уорф), як спецыфічная характарыстыка псіхікі асобных народаў (Ю. Сарокін, Я. Тарасаў, Н. Уфімцава), як канцэнтраванае выражэнне культурнага кантэксту (Я. Верашчагін, У. Кастамараў), як спосаб захавання і ўвасаблення культурных каштоўнасцей (Дз. Ліхачоў, Ю. Лотман) і г. д.

Розныя падыходы і канцэпцыі аб'ядноўваюцца прызнаннем магчымасці любога славеснага знака валодаць пэўным нацыянальна-культурным зместам. Пры гэтым культурна-маркіраваныя адзінкі можна разглядаць у дэнататыўным аспекце (рэаліі суадносяцца з фактамі матэрыяльнай культуры народа), а таксама ў канатацыйным аспекце, які адлюстроўвае нацыянальны характар, адрозніваецца пры абазначэнні аднаго і таго ж аб'екта ў розных мовах. Нацыянальна-культурная (культурна-гістарычная) канатацыя – адно з асноўных паняццяў лінгвакультуралогіі, якая грунтуецца на метада-лагічных і лінгвістычных аспектах сувязі мовы з культурай.

Асноўныя рысы беларускага нацыянальнага характару і менталітэту адлюстраваны ў беларускай лексіцы, у якой утрымліваецца нацыянальна-культурны кампанент значэння. Мы вылучылі гэтыя прадметна-тэматычныя групы лексікі:

1. Назвы матэрыяльнай культуры: а) назвы побыту, прылад працы і інш.: *куфель, кухаль, ночвы, паўмісак; кубел, конаўка, лахі, нататнік, груда, гладыш* (абл.); б) назвы пабудовы: *падпаветка, падруба, падстолле, падсрэшша, пазахлеўе, прысценак, скляпенне, захлеўе*; в) назвы напояў:

мацунак, акавіта, палынаўка, трунак, бярозавік, кляновік (разм.); г) лексіка народных рамёстваў і промыслаў: *рамізнік, разьбяр, разьбярства, разьбярцыць, падлоўчы, паперня, цагельня, цагельнік, цагляр, плытніцва, грабарства, грабарскі, гута* (уст.) і *гутнік* (уст.); *дудар, дымар, кавальства, панажы, стальмашина, мур, мураванка, падмурак, падваліна, падруба* і інш.; д) назвы беларускіх страў: *мачанка, крупнік, верашчака, кулага, жур, булён* ‘запраўлены салам бульбяны суп’, *вантрабянка*; е) назвы адрэзкаў часу, напрамку, месцазнаходжаньня аб’ектаў: *паўзлесны, наўсцяж, прадвесне, напрудвесні, абапал, адвеку, адвячоркам, апоўдні, апоўначы, надаўжэй, надвячорак*; ж) гістарычныя назвы: *намеснік* (гіст.), *засцянкевец* (гіст.), *кутнік* (уст.), *дзедзіч, дзядзькаванне, пасаднік* (гіст.), *бабыль* (гіст.), *нашанівец, староства, узвышэнец, фальварковец, прыгон, прыгонства, запрыгоніць, зборня* (уст.) ‘канцылярыя воласці’, *абшарнік* і інш.

2. Назвы духоўнай культуры: *лявоніха, дружка, вербніца, пікар* ‘беларуская народная гульня’, *шчадрэц, піліпаўка, грамніца, зніч, нячысцік, пярун, валачобнікі, каляды*. Да гэтай групы можна аднесці элементы і формулы моўнага этыкету, якія існавалі ў пэўны гістарычны перыяд: *ягамосць, васпан, імасць*; сучасныя назвы беларускага этыкету: *вельмі шаноўны, калі ласка, будзьце ласкавы, хай вам шчасціць, добранач*.

Трэба адзначыць, што да сённяшняга часу не вызначаны лексічны аб’ём безэквівалентнай лексікі. Таму да слоў з нацыянальна-культурным кампанентам адносяць: 1) геаграфічныя аб’екты (тапонімы, айконімы, гідронімы): р. *Сож*, р. *Ясельда*, возера *Нарач*, в. *Бездзеж*, в. *Моталь*, г. *Віцебск*, г. *Камянец*; 2) уласныя назвы (антрапонімы): *Пятрусь, Алесь, Міканор, Хвядос*; 3) фразеалагізмы (у шырокім разуменні): *за дзедам шведам, абое рабое, у віры на калу, дзе вада, там і вярба, рак не рыба, кажан не птушка*; 4) мадальныя словы, часціцы, прыназоўнікі, выклічнікі: *га, штосьці, што-кольвечы, з-па-над* і інш.

Такім чынам, лексіка з нацыянальна-культурным кампанентам займае належнае месца ў сучаснай лексіка-семантычнай сістэме. Існаванне яе сведчыць пра асаблівасці адлюстравання беларускім народам навакольнага свету.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Аляхновіч, М. М. Лінгвакультуралогія : давед. для студэнтаў філал. фак. / М. М. Аляхновіч, Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ, 2007. – 71 с.
2. Леванцэвіч, Л. В. Праблемы лінгвакультуралогіі і этналінгвістыкі : курс лекцый / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ, 2011. – 127 с.
3. Воробьев, В. В. Лингвокультурология (теория и методы) : монография / В. В. Воробьев. – М. : РУДН, 1997. – 331 с.
4. Шкраба, У. Р. Слоўнік безэквівалентнай лексікі / У. Р. Шкраба. – Мінск : БелЭн, 2008. – 320 с.